

Год. I.

Ноемврий 1924

Кн. II.

МАКЕДОНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРЕНЪ ЖИВОТЪ

ИЗДАВА

МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ.

REVUE MACÉDONIENNE

ÉDITION

DE L'INSTITUT SCIENTIFIQUE MACÉDONIEN

ДАРЪ

ОТЪ

МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ
ИНСТИТУТЪ

СОФИЯ — SOFIA

ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — IMPRIMERIE P. GLOUCHCOFF

В. Думевъ.

ИЗЪ СПОМЕНИТЪ НА ДВЕ УЧИТЕЛКИ ВЪ МАКЕДОНИЯ.

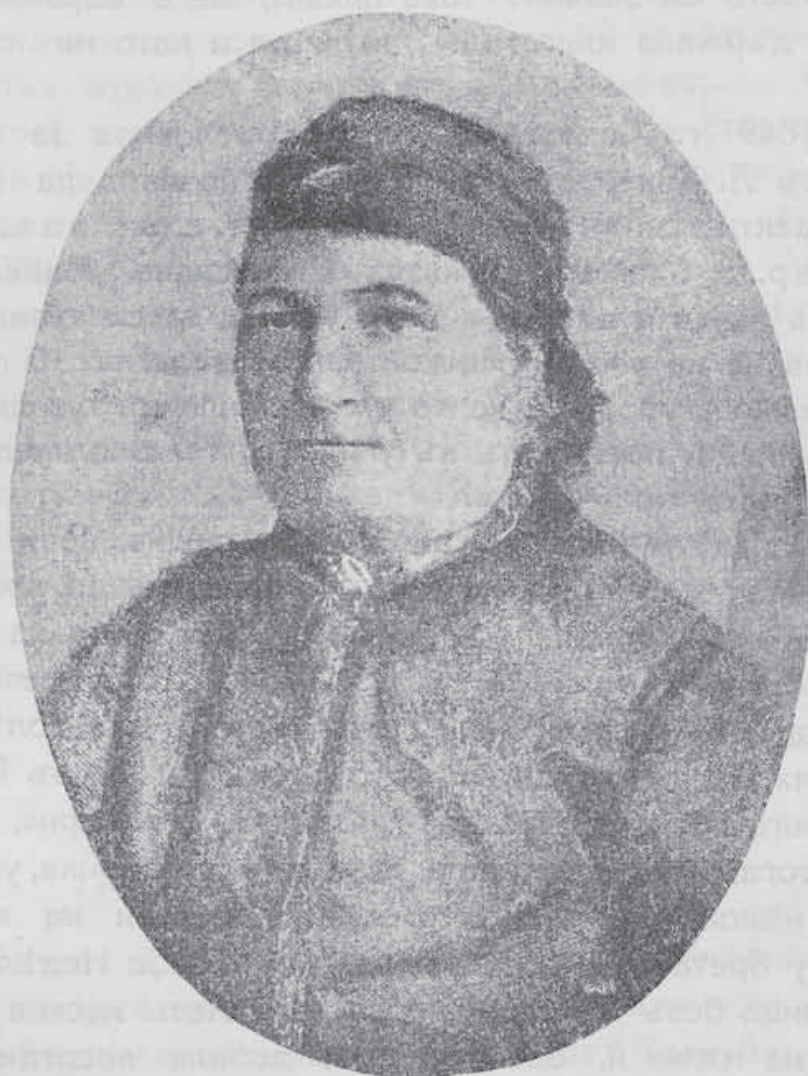
I.

„Днесъ има и училища и библиотеки и всякакъвъ видъ образователни заведения, въ нашето врѣме ги имаше твърде рѣдко“ — така почва споменитѣ си г-жа Станислава Кара-Иванова, известна въ Македония подъ името учителката Славка, родена на 8 юний 1853 г. въ Сопотъ. Тя е дъщеря на баба Недѣля, първа, както тя я нарича, учителка въ Македония. Признателната дъщеря започва споменитѣ си съ живота и дѣйността на майка си.

Баба Недѣля се е родила въ Сопотъ на 13 августъ 1826 г. Тя е съ 11 години по-млада отъ първата българска учителка, баба Анастасия Димитрова, родена на 12 май 1815 г. въ Плѣвенъ. Баба Недѣля била дадена на учение въ Сопотския девически мѣнастиръ, дето служила леля ѝ Теофания. Тамъ тя се учила на наустница и псалтиръ въ продължение на три години. Леля ѝ искала да я покалугери, но майката на баба Недѣля се възпротивила и взела малката си дъщеря у дома. Младото момиче било много ученолюбиво, но нѣмало възможностъ да удовлетвори това хубаво влечение: по едно време отъ Пловдивъ писали, че се искатъ нѣколко момичета, за да бждатъ изпратени въ Русия на възпитание; баба Недѣля изявила горещо желание да бжде препоръчана, но първенцитѣ на Сопотъ изпратили три богати момичета. Баба Недѣля не се отчаяла, а продължила да задоволява любознателността си съ книги, които рѣдко ѝ попадали на ржка. По тоя поводъ дъщеря ѝ Станислава въ скромнитѣ си спомени се провиква: „Колко за окайване сж ония госпожици днесъ, които си губятъ златното време въ четене на разни не за възрастта имъ романчета, или скитосватъ по нескон-

чаеми и гибелни за тѣхъ срещи, безъ обаче да се свѣстятъ и обмислятъ за своето високо и свещено призвание!"

На 19 годишна възраст баба Недѣля била омжжена за търговеца Петъръ Кара-Ивановъ, внукъ на прочутия по онова

Баба Недѣля

време (четиридесетѣ години на миналия вѣкъ) бунтовникъ Кара Иванъ, едъръ, красивъ и буенъ мжжъ, жененъ за хубавица ерменка. Въ негово отсъствие турцитѣ влѣзли въ къщата и изнасилили жена му, която следъ две недѣли се поминала. Кара Иванъ събралъ чета отъ около 100 юнаци, хваналъ гората и почналъ да отмъщава за поруганата си честь: той избилъ много турци. Правителството оценило главата му за 100 лири и изпратило потери подиръ потери: следъ седемьмесечно гонене Кара Иванъ билъ заловенъ и главата

му, научена на пржтъ, била разнасяна изъ Карлово три дни.

Семейни грижи налегнали младата булка, но тя не преставала да чете и да се саморазвива. „Напразно днесъ много млади госпожи, казва по тоя поводъ дъщеря ѝ Станислава, се оплакватъ, че поради кжщна работа и дѣца сж изгубили и това, което сж знаели: това никакъ не е оправдателно: майка ми държала книгата въ люлката и като ни кърмила, чела.“

На 1849 г. Сопотската община условила за учителъ Калистратъ Л. Кекеровъ, който пръвъ почналъ да обучава „алилодидактически“ (взаимноучително), т. е. вм. азъ, буки, веди и пр. а, б, в и пр., казва Станислава. Майка ѝ пожелала да вкуси и отъ това ново учение, та си купила букваръ и давала на ученицитѣ, които познавала, по 10 пари, за да ѝ показватъ уроцитѣ, които сж научили въ училище, а, когато деверъ ѝ постжпилъ въ училище, тя използувала уроцитѣ, които той получавалъ.

Баба Недѣля била не само любознателна, но и жизнерада и весела жена; тия качества тя запазила до край, макаръ и да била отрупана съ грижи по отхраната на дѣцата си и тѣхното възпитание, а тѣ къмъ 1856 г. били вече 5. На тая година баба Недѣля била сполетена отъ най-голѣмо нещастие: мжжъ ѝ починалъ на 1856 г. отъ холера въ Пиротъ, кждето билъ по тжрговия съ гайтанъ и стѣклария, произвеждана тогава въ Сопотската стѣкларска фабрика, управлявана отъ нѣкой италиянецъ. Всичкитѣ смѣтки на мжжа ѝ останали у брата му, Хр. Кара-Ивановъ, и баба Недѣля останала вдовица безъ всѣкакви средства. Петъ месеца следъ смъртъта на мжжа ѝ, баба Недѣля добила последното си дете, кръстено Петко (майоръ Петко Кара-Ивановъ, участникъ въ сръбско-българската война на 1885 г.). Единствена утѣха за баба Недѣля оставала майка ѝ, която, за нещастие, скоро се поминала отъ ударъ, оплаквайки тежкото положение на обичната си щерка, безъ време останала вдовица.

Останала съвсемъ сама съ 6 сирачета, баба Недѣля харизала едно на 1½ година на търговеца Хр. Апостоловъ отъ Мараша въ Пловдивъ. поболѣла се и едва спасили живота ѝ. Когато се приповдигнала и погледнала безпомощнитѣ си деца, тя заридала, но си дала куражъ „юнашки да се бори съ сждбата!“ Въ дѣлнични дни работѣла прежда за гайтанъ,

а въ празнични везела съ коприна иконата на Св. Богородица. Тая икона купилъ пловдивския грѣцки владика за 4 л. т. Съ тия пари баба Недѣля задоволила нѣкои отъ нуждитѣ си, но следъ 4-5 мѣсеци въпрѣки голѣмата икономия нѣмостията пакъ настѣпила: „често пѣти лѣгала гладна!“ казва щерка ѝ Станислава. Въ такъво положение баба Недѣля се отнесла къмъ църковния епитропъ за 10 гр. заемъ, но той ѝ отказалъ; отказалъ ѝ игуменътъ на мѣнастира Св. Спасъ, Авксентий, а той билъ богатъ. Излѣзла отъ стаята на игумена, баба Недѣля плакала изъ цѣлия пѣтъ до кѣщи, кѣдето я чакали гладнитѣ ѝ деца, които нѣмала съ какво да залѣже. Тѣкмо въ това положение съседката ѝ Иванка Гуджева я извикала и дала ѝ пари и брашно за нѣколко деня; а баба Недѣля срещу това станала дойка на детето ѝ.

Все по това време — къмъ 1857 г. общината условила и учителка ржкодѣлка: баба Недѣля пожелала да използва срѣчността ѝ, но нѣмало какъ. Като минавала единъ день край градината на Пенка х. Колева, която се прочула като първа учителка въ ржкодѣлното училище, чула я, че пѣе:

„Добъръ юнакъ прошка проси
Отъ старата си майчица:
— Прости, майко, азъ отивамъ
Въвъ тая Стара-планина.
Безъ да слуша стара майка,
Грабна пушка и замина“.

Влѣзла при Пенка, баба Недѣля я замолила да ѝ покаже, какъ се шие презъ канва. Пенка извадила игла, дръпнала ржавъ и направила нѣколко бода! Това билъ първиятъ и последенъ урокъ за баба Недѣля: тя усвоила изкуството до тамъ, че почнала да шие и да везе по порѣчка. Попъ Христо отъ Карлово ѝ порѣчалъ да му извезе иконата на Св. Мина. Като отишла въ Карлово да му я занесе, срещналъ я рускиятъ консулъ отъ Пловдивъ, Н. Геровъ, и полюбопитствувалъ да види иконата; после накаралъ я да прочете и напише нѣщо и прѣдложилъ ѝ да стане учителка. Тя на драго сърце приела. Н. Геровъ ѝ казалъ да продаде покѣщнината си, да вземе нѣколко урока наедно съ по-голѣмата си щерка Нонка, а следъ 3 месеци пратилъ ѝ писмо и пари чрезъ Мичо Кючуковъ. Това било къмъ 1859 година.

II.

Баба Недѣля оставила едно отъ децата си въ Сопотъ у Хр. Караивановъ и тръгнала съ останалитѣ си 4 деца за Пловдивъ; тука оставила най-голѣмото си момиче Нонка да се учи френски и български и съ 3-тѣ други деца тръгнала за София, като първа българска учителка въ тоя градъ. Н. Геровъ я препоръчалъ на тамошния учителъ Сава Филаретовъ.

Понеже нѣмало специално здание за дев. училище, баба Недѣля събрала ученичитѣ си въ кжщата на Хаджи Сусана Владишка, до самата Митрополия. Филаретовъ подпомагалъ работата на баба Недѣля съ двама отъ по-напредналитѣ си ученици, М. Боботановъ и Г. Анастасовъ; самъ Филаретовъ я наставлявалъ въ обучението по 2—3 пжти седмично. Следъ 1 година училището броило 280 ученички! На следната година Д. Трайковичъ направилъ специално училище (днешното стопанско училище „Мария Луиза“), въ което баба Недѣля обучавала момичетата още 2 години. Туркинитѣ завидѣли на работата ѝ, и единъ отъ турскитѣ първенци, внукъ на Мехмедъ-паша, поискалъ да затвори училището подъ предлогъ, че отъ него се гледало въ харема му. Пъкъ и самитѣ българи, старитѣ и бабитѣ сж обезкуражавали момичетата: „Срамота е бабини да ходите толкова голѣми моми на училище; я си седете у дома и гледайте си кжщната работа. Като не утихне ние книга, не остарѣхме ли?“ Думали тѣ на ученичитѣ, които се връщали отъ училище. „И сега се намиратъ хора, които криво разбиратъ целъта на науката: тѣ се учатъ, или защото учението е на мода, или за нѣкоя спекулантска целъ! Въ сжщностъ науката има за задача да извади човѣчеството отъ разни заблуждения — да го научи да разбира сжщинскитѣ причини на природнитѣ явления и да го улесни въ работата му. Затова трѣбва усърдие, наблюдения и опитъ“, казва по тоя поводъ дъщеря ѝ Станислава.

Презъ третата година (1861) на учителството ѝ въ София пристигналъ като митрополитъ Софийски владиката Доротей-фанариотъ. Нѣколко цинцари се повлѣкли по него и правѣли голѣми спънки на българитѣ; тѣзи гъркомани навсѣкжде манифестирали чувството си къмъ гръцкия „патрикъ“ и къмъ „мегали иклишия“. Учителтъ С. Филаретовъ събралъ първенцитѣ на София, обяснилъ имъ гибелнитѣ последици отъ стоенето на Доротея и ги подготвилъ да го

изпждятъ; но цинцаритѣ, а съ тѣхъ и първиятъ чорбаджия Хаджи Мано Стояновъ го защитили. Борбата почнала. Скоро се събрали много селяни отъ околията и се явили предъ валията съ виковетѣ: „Нечеме го владиката, нечеме го!“ Валията обѣщаль да отдалечи владиката и арестуваль х. Мано. Следъ нѣколко дена отново селянитѣ отъ цѣлата околия се събрали на площада предъ черквата (сега Св. Недѣля); тукъ М. Боботановъ прочель отъ една маса народно проклятие на х. Мано. Множеството викало; „Аминъ!“ Картиката била потресна.

Следъ свършека на третата учебна година баба Недѣля отишла въ Пловдивъ, за да види дветѣ си деца, оставени тамъ. Въ Пловдивъ тя получила писмо отъ Кюстендилската община, която я канѣла за учителка. Н. Геровъ ѝ обещаль да плаща една часть отъ разноскитѣ за издрѣжката на дъщеря ѝ Нонка. Баба Недѣля приела предложението на Кюстендилската община. „Ние съ мама, разказва г-жа Станислава, трѣгнахме за Кюстендилъ. Това бѣше два дена предъ Р. Христово. Времето бѣше много студено (по него време нѣмаше ни желѣзници, ни свѣстни шосета, а файтони, или талиги не ни бѣха по кесията). Пазарихме кираджийски коне. Бѣше пазаренъ день. Потеглихме рано. Студътъ рѣжеше, а кираджията бѣше се напилъ и не свързаль здраво денговетѣ, та на срѣдъ пѣтъ сандѣцитѣ паднаха отъ коня, на който яздѣхъ азъ; паднахъ и азъ, и преднитѣ зѣби ми се счупиха. Пазарджии ни помогнаха, та натовариха коня, метнаха и мене отгоре и така продължихме пѣтя до с. Цалапица. Кираджията изостаналь надире, падналь въ калъта и се върна късно, цѣль изцапанъ. Спахме тукъ и заранъта продължихме къмъ Пазарджикъ. Изъ пѣтя спрѣхме при единъ ханъ. Току-що бѣхме седнали да се посгрѣемъ, чуха се пушкания и виковете; ханджията ни каза, че една турска чета бродѣла изъ пѣтищата и може да дойде въ хана, затова ни посѣветва да се качимъ на конетѣ и да продължимъ пѣтя си; но въ това време се изпрѣчиха предъ вратата 14 души въ разни облѣкла—кой въ бѣла фустанела и червенъ фесъ съ дългъ синъ пискюль, кой въ потури, кой въ европейски дрехи. Майка ми бѣше още млада, и разбойницитѣ почнаха да я заглеждатъ, но тя сериозно имъ посочи свидѣтелствата си, подписани отъ Валията, отъ руския и австрийския консули и отъ разни

еснафи; тогава началникътъ имъ изрѣмжа: „Бракжнжзъ шу боку“ и се оттеглиха, а ние продължихме пжтя за Пазарджикъ. Вечерта стигнахме града и отседнахме у Шарлаганджиеви (сега ген. Пачеви), наши роднини. На другия день ношувахме въ Момина-клисурa, а бждника щѣхме да правимъ въ Самоковъ. Бѣше св. Недѣля. Потеглихме рано. Завалѣ пороенъ дѣждъ, който се превърна на снѣгъ. Вървѣхме изъ гората. Изви се страшна фуртуна, но ние продължавахме да вървимъ. Застигна ни единъ таксилдаринъ, испсува кираджията, че не е спрѣлъ въ село и каза да вървимъ по стѣпките му; но скоро той се изгуби. Стигнахме мѣстността „Боричъ“; фуртуната бушуваше; смрачи се, и ние се въртѣхме съ конетѣ, до като задълбахме въ снѣжна яма! Разтоварихме конетѣ, кираджията имъ върза празни торби, мама постла възъ снѣга, и ние си легнахме. Снѣгътъ валѣше на парцали и ни покри добре. Цѣла нощъ слушахме виелицитѣ и вълчитѣ виения. Тѣй осъмнахме на Бждни вечеръ. Утринята ни събуди кучешки лай: ловджии турци се вкамениха, като ни видѣха въ снѣга! Тѣ почнаха да биятъ кираджията, помогнаха ни да натоваримъ конетѣ и ни упжтиха за Самоковъ. Утренниятъ студъ ни пронизваше. Мокритѣ ни дрехи замръзнаха и шръкнаха като малакофи. И боси по чорапи, пеши, понеже конетѣ потъваха въ преспитѣ, вървѣхме и къмъ обѣдъ стигнахме въ Самоковъ. Влѣзохме въ Паспалевия ханъ, кждето едва ни свѣстиха. Дойде Д. Смиркаревъ и ни отведе въ кжщата си“. Тая картина на учителския кръстъ не се нуждае отъ краски. На другия день баба Недѣля се готвѣла да замине за Кюстендилъ, но Самоковската община решила да я спре въ Самоковъ и платила на кираджията. Баба Недѣля се съгласила. Училището се открило въ кжщата на Зографски съ 240 ученички. Поради голѣмия брой ученички, гражданитѣ решили да си построятъ удобно училищно помещение; Братя х. Гюрови и Сребърникови обаче не се съгласили да отпуснатъ пари отъ църквата, та х. Орѣшко подарилъ мѣсто, дѣдох. Минчо продалъ кжщата си за 7000 гр., които далъ за направа на училището, а и гражданитѣ събрали изпомежду си пари и направили девическо училище.

Следъ изпита баба Недѣля пакъ заминала за Пловдивъ, за да вземе харизаното си момиче, защото търговецътъ, който го билъ осиновилъ, изпадналъ. Платила му 10 л. т., взела

детето си и се върнала въ Самоковъ. На следната година довела въ Самоковъ и най-голѣмото си момиче, Нонка. Есеньта тя получила писмо отъ учителя въ Битоля В. Манчовъ, който ѝ предложилъ да се ожени, и баба Недѣля се съгласила, но къмъ края на годината (1864 г.) нѣкакъвъ търговецъ отъ Битоля ѝ наговорилъ много лошо за Манчова, и тя му отказала. Срещу това оженила дъщеря си Нона за Иванчо Хекимина, вдовець съ 4 сина.

На 1865/6 г. баба Недѣля учителствува вече въ Кюстендилъ. Дъщеря ѝ Нонка не могла да се помири съ неравния си бракъ, залинѣла и на 23. IV 1865 г. починала.

III.

Баба Недѣля не могла да издържи този ударъ и се полишила; въ такъво състояние тя тръгнала презъ Велесъ за Битоля: намѣрила кжщата на Манчова, влѣзла въ стаята му, грабнала подарената му отъ дъщеря ѝ Нонка кесия и припаднала. Добродушниятъ Манчовъ я свѣстилъ и утѣшилъ. По негово настояване и за да не се върне къмъ горчивитѣ спомени, баба Недѣля останала за учителка въ Прилѣпъ — 1 юлий 1866 г., осма година отъ учителствуването ѝ — по 3 години въ София и Самоковъ и 1 година въ Кюстендилъ, отъ 1859—1866 г. Еснафитѣ въ Прилѣпъ ѝ намѣрили „кжща за жилище, кжща за девическо училище, всички училищни погрѣби и редовно изплащане заплатата ѝ“; ала власитѣ-гъркомани не давали отъ черквата да ѝ се изплаща, понеже искали да си условятъ грѣцка учителка. Освенъ това Битолскиятъ владика Венедиктъ билъ върлъ българомразецъ и причинилъ на българитѣ въ Македония толкова злини, че не могатъ да се изброятъ: по негови клевети сж били заточени много български учители; много свещеници били разпопени и сждени; бащата на сегашния художникъ Разпоповъ билъ грозно изтезаванъ, разпопенъ и изпжденъ. Като разправялъ за това, той казвалъ: „Ако сумъ живъ, кога се освободи Македония, ке ископамъ коститѣ на Венедикта и ке ги изгорамъ“.

Въ началото на учебната година баба Недѣля на нѣколко пжти молила архиер. намѣстникъ да отпусне свещеникъ за водосветъ, толко повече че въ Прилѣпъ за пръвъ пжтъ се откривало дев. училище, но той не отпускалъ. И домовладиката на училището — цинцаринъ каз-

валъ, че не може свещеникъ въ одежди да освещава българско тържество; баба Недѣля обаче му възразила: „А какъ може да погребва умрѣлитѣ българи?“ Въ края на краищата арх. намѣстникъ отстъпилъ, и училището било осветено въ единъ недѣленъ день при 180 ученички и многоброенъ народъ. Рано баба Недѣля повела ученичитѣ въ черква. Следъ излизане отъ черквата, придружани отъ свещеника Димитъръ, отъ псалта Илия и отъ народъ, стигнали въ училището, дето се извършилъ тържественъ водосветъ. Учителтъ Хр. Колчаковъ държалъ речъ, съ която изтъкналъ предъ народа целта на училището, ползата отъ задружната работа и го насърчилъ въ пжтя на учебното дѣло. Народътъ билъ възхитенъ. Следъ обѣдъ баба Недѣля извела всички ученички съ майкитѣ имъ вѣнъ отъ града, дето се веселили до късно. Вечерята тя завела разговоръ съ домовладиката — цинцаринъ — и похвалила задружната и народополезна работа на българитѣ отъ Прилѣпъ. Влахътъ не се стърпѣлъ: „Не бързай да хвалишъ твоитѣ българи. Нека чуе само владиката, нека изпрати само едно афорезмо, а пашата заточи нѣколко българи, па ще видимъ, какъ всички ще се изплашатъ като гарги, кога хвърлишъ възъ тѣхъ камъни“. „Ехъ, отговорила баба Недѣля, ще дойде време, когато българитѣ не ще се плашатъ отъ владишко афоризмо, а правителството ще престане да слуша грѣцкитѣ клевети!“

Тази година, 1867, за пръвъ пжтъ Прилѣпчани отпразнували деня на св. Кирилъ и Методия. Както празникътъ, така и годишниятъ актъ се извършили особено тържествено при сърдечно участие на всички българи. Само власитѣ-гъркомани не били доволни и кроили, какъ да попречатъ на напредъка на българщината. На върхъ 1867 г. власитѣ и нѣкои отъ по-старитѣ по духъ чорбаджии заявили на еснафитѣ, че тѣ ще условятъ учителката и че заплатата ѝ ще се изплаща отъ черквата. Събирали се нѣколко пжти, но нищо не свършили. Отъ много мѣста на България баба Недѣля получавала писма съ предложения за учителка, но тя не се решила да остави училището въ Прилѣпъ, което безъ нея рискувало да се закрие. Еснафитѣ, като предвиждали плана на власитѣ, сжщо я молили да не ги оставя. Най-после хазяинътъ ѝ Ташко, влахъ, ѝ съобщилъ, че власитѣ и чорбаджиитѣ искали да доведатъ грѣцка учителка. Следъ 32 без

плодни събрания на последнитѣ, еснафитѣ повикали баба Недѣля въ Ачковия ханъ и я условили за учителка и за следъ 1867 година.

Презъ тази година голѣми неприятности изпитала баба Недѣля отъ повлашенитѣ българи. Училището било премѣстено въ друга ужъ българска кжща; това били две стаи отъ горния етажъ на х. Кочовата кжща; той побързалъ и далъ едната стая подъ наемъ, а за учебна стая останала само едната съ 2 прозоци, единия съ изпочупени стѣкла; подътъ на сжщата билъ замазанъ съ прѣстъ и посланъ съ рогозки. Въ тая стая баба Недѣля трѣбвало да прибере 180 ученички, насѣдали на пода (чинове нѣмало), стегнати толкова, че не могли да мръднатъ. Хазяйката била крайно нетърпелива и при най-малко потропване викала на учителката, защо не бие ученичкитѣ, а ги оставя да тропатъ „като кони“. Рогозкитѣ се скжсали, а настоятелитѣ не купили нови; прахъ задавялъ ученичкитѣ; печка нѣмало, вжглища не доставяли презъ цѣлата зима! Оплакала се баба Недѣля отъ немарливостъта на настоятелитѣ предъ Тоде Кусевъ. Хаджи Грашо, епитропъ, който трѣбвало да ѝ изплаща заплатата, я пращалъ при Деспотъ-векили (арх. намѣстникъ), но последниятъ въ съгласие съ общинаритѣ я пращалъ при тѣхъ. Тѣй се изминали 4 месеци. Единъ добъръ българинъ, Кузманъ, ѝ казалъ, че тая игра е на власитѣ, подучени отъ Венедикта, съ цель да я изпждятъ отъ Прилѣпъ и я посъветвалъ да се оплаче на каймакамина. Каймакамътъ повикалъ Хаджи Попа и трима отъ общинаритѣ и ги питалъ, защо не ѝ заплащали, а тѣ отговорили, че нѣмали разрешение отъ владиката; арх. намѣстникъ добавилъ, че владиката имъ писалъ да ѝ платятъ само за прослуженото време и да я изпратятъ, защото народътъ не я искалъ. Каймакамътъ обаче се заинтересувалъ и изпиталъ работата, като повикалъ нѣколко граждани; тѣ му заявили, че цѣлия народъ обича учителката си; „какъ може да не я обича, когато тя имъ учи 200 деца и ето вече втора година?“ добавили тѣ. Тогава самъ каймакамътъ подучилъ гражданитѣ да подадатъ махзаръ отъ името на населението противъ общинаритѣ. Махзарътъ билъ изпратенъ въ Битоля до Димко паша (Д. Радевъ); сродникътъ на владиката, Димитраки, като се научилъ за махзара, убедилъ Димко паша да не го дава на валията, че той самъ щѣлъ

да пише на арх. наместникъ въ Прилѣпъ и ще уреди въпроса. Следъ 2—3 седмици платили частъ отъ заплатата на баба Недѣля, и тя продължила тежката си работа. Тъй се свършило това сблъскване между народа и представителитѣ на гърцизма въ Прилѣпъ.

Прилѣпчани чувствували нужда отъ дев. училище и свикали събрание, на което събрали 10 х. гр., които предали на Мирчо Бомболъ да купи материалъ. На мѣстото, дѣто щѣли да градятъ, имало едно голѣмо орѣхово дърво, което власитѣ не давали да се отсѣче. По това време изгорѣлъ и мѣнастирътъ Св. Богородица: власитѣ съ още единъ претекстъ се възпротивили да се почне граденето на училището; по тѣхно настояване, материалътъ, приготвенъ за девическо училище, билъ употребенъ за съграждане на мѣнастира „Тръскавецъ“, нареченъ така поради грѣма, който падналъ върху него следъ съграждането му. Той е съграденъ въ живописна мѣстность съ много старини наоколо: една пещеря въ земята съ много изкусно изработени камъни; стари каменни гробове, стари книги и др.; а на вратата е изрисуванъ Крали Марко. За тоя мѣнастиръ едно отъ преданията казва: когато турцитѣ привзели бѣлгарското царство, Султанътъ взелъ за жена Шишмановата щерка Мария, която наричали Кали-Мария. Тя пожелала да отиде въ тоя мѣнастиръ и пристигнала тамъ съ много турска войска; калугеритѣ, обаче, не я допуснали да влѣзе въ мѣнастира, понеже била потурчена. Мария се разсърдила и заповѣдала на войската да погуби всички калугери, на брой 70 души. Тогава се поселилъ нѣкакъвъ звѣръ, който дълги години не пропускалъ никого въ мѣнастира. Единъ день падналъ грѣмъ върху олтара на мѣнастира и убилъ звѣра, който живѣлъ тамъ. Когато баба Недѣля посетила мѣнастира, срещнала тамъ единъ старецъ на 112 години, който помнѣлъ много събития отъ живота на мѣнастира. Той ѝ разправялъ, че въ пещерата имало голѣмъ орѣховъ сандѣкъ, украсенъ съ седефъ и пълень съ стари славянски книги, писани възъ заяшка кожа. При едно посещение, което направилъ грѣцкиятъ владика на мѣнастира, видѣлъ сандѣка и заповѣдалъ да изгорятъ всички книги: три дни горѣли книгитѣ, а владиката все прашалъ слугитѣ да потикватъ огъня, за да изгори всичко.

Свършила се и втората учебна година въ Прилѣпъ

Баба Недѣля рѣшила да напусне града, защото пречкитѣ отъ гъркоманитѣ били голѣми, а лишенията ѝ нетърпими.

На панаира въ Прилѣпъ — 1868 г., дошли Охридчани и я поканили за учителка въ Охридъ. Условието било направено тайно, за да не разбере владиката Мелетий Охридский. Подъ предлогъ на болестъ тя заминала за мѣнастира Св. Наумъ и тамъ написала условното. Получила писмо и отъ Кюстендилската община съ 15 подписи, съ което канили за учителка по-малката ѝ дъщеря Станислава. Баба Недѣля се съгласила, но Димко Радевъ отъ Битоля я разубедилъ, като ѝ писалъ: „Ако си народна жена, трѣбва да доведешъ работници, а не да изведешъ. Кюстендилци ще си намѣрятъ учителка, а ние си нѣмаме. Ето три години, какъ г. Тошковъ праща по три хиляди гроша за дев. училище, но като нѣмаме учителка, нѣмаме и училище.“

IV.

Станислава тогава встъпвала въ 15-та си година и била назначена за първа българска учителка въ Битоля — есенъта на 1868 г. съ заплата 3000 гр. и жилище; обаче за такъво послужила стаята, въ която щѣла да учи децата! Условието било подписано отъ Д. Радевъ, Н. Робевъ, Д. Оцевъ (Велешанецъ), Д-ръ Пжтелелиевъ, хаджи Петко, Попъ Георги и Теохаръ Икономовъ. Въ кжщата на последния се помѣщавало и училището; тя била на Орта-Мезаръ. Училищната стая била доста широка. Младата учителка заранъ ставала рано, дигала постелитѣ и завивкитѣ отъ леглото си, измитала, и спалнята ѝ се превръщала въ учебна стая, вечерь пакъ я измитала, и училището ставало жилище на малката учителка!... Още на втория день отъ пристигането си Станислава събрала 102 ученички, които трѣбвало да ржководи, безъ всѣкакви помагала и пособия. Въ училището нѣмало ни чинове, ни черна дъска, ни маса, нито столъ; децата седѣли на пода, наредени около стенитѣ; на самата врата заставала малката учителка и почвала обучението: клѣкала предъ всѣка ученичка и написвала имъ само по една буква, която трѣбвало да научатъ да изговарятъ и пишатъ; вечерь преди да ги разпусне, разказвала имъ по една приказка; поради това децата оставали доволни и съ нетърпение чакали следния день за нова приказка.

Изминали се два месеца; ученичкитѣ се увеличавали отъ день на день, стигнали числото 126. Учителката се хранѣла много скромно: хлѣбъ за 10 пари и кисело млѣко за 5; но паритѣ, които майка ѝ оставила, и при тая икономия пакъ се привършили; Станислава отишла при брата си Ере-

Станислава Караиванова.

мия, когото майка ѝ оставили въ Битоля да се учи аптекарство при Д-ра Найдень Брайковъ — Виенски възпитаникъ. Той билъ много дѣтеленъ човѣкъ, но турското правителство го изпратило въ Мала-Азия и тамъ турцитѣ отъ зависть го отровили; неговата братова снаха, Нонка Брайкова замѣстила учителката Станислава на следната година. Тя се нахранила у брата си, който отсѣтсвувалъ отъ кѣщи. На другия день следъ разпуса на децата, излѣзла на разходка жадна: тукъ тя опитала вкуса на разнитѣ трезици; тѣй разбрала, че люляката е горчива, чубрицата—лютива и пр. На другия день

не издържала и следъ като пуснала дѣцата, отишла у Д. Радевъ, когото не заварила; госпожата му, отъ която поискала единъ бешликъ срещу заплатата, отъ която нищо до тогава не била получила, ѝ отговорила: „Ехъ, ние сме жени; Димко го нѣматъ, посакай отъ друзиве“. Отъ Радеви отишла у Робевѣ; жена му, която я видѣла отъ балкона, запитала: „Кай вака даскала?“ — Моля Ви, рекла Станислава, дайте ми единъ бешликъ срещу заплатата ми! — „Можитъ, можитъ, ама Никола етъ на чаршия и ке си доитъ вечеръ; утре рано ела да го затечишъ овде“. Отишла у хаджи Петровѣ; жена му, цинцарка, я пресрещнала съ тоя отговоръ: „У лай, како да ти дамъ, кога Хаджията е у Солунъ; кога ке си доитъ, нека се собератъ и као шо треба да ти даетъ“. Нещастната учителка навела глава, заронила сълзи и се запжтила изъ улицитѣ на Битоля; неочаквано тя чула, че нѣкой я вика; това била г-жа Д-ръ Пжтелелиева. Тя била красива и благородна жена. Още съ влизането си въ портата, учителката се разридала. Добрата Пжтелелиева я пригърнала и утешила. Като узнала неволята ѝ, спуснала ѝ въ джеба едно бѣло междедие, а вечерята ѝ пратила пълна тепсия съ кюфтета, суджуци, хлѣбъ и сладки. Ако и малка, Станислава не се полакомила отъ госбата, за да не развали стомаха си, който билъ съвсемъ празенъ отъ много време. Г-жа Пжтелелиева често изпращала при малката учителка благодатната тепсия. Но други неприятности ѝ предстояли: гъркоманитѣ подкупили хазяина на училището, да заяви, че ще разваля кжщата си и така наложили на общината да премѣсти училището другаде. Пренесли го въ една стая въ кжщата на хаджи Петко. Стаята била надъ единъ хамбаръ; между всѣки две дъски зѣвели трапчинки, и вѣтърътъ духалъ свободно. Късна есень, а печка нѣмало; настоятелитѣ купили 10 оки вжглища и не повторили; ученичкитѣ едва се събирали въ стаята: мангала на нѣколко пжти се изсипвалъ и предизвиквалъ цинцарката да ѝ вика. И тази училищна стая служела и за спалня на учителката: „следъ като разпущахъ ученичкитѣ, помитахъ два пжти стаята, постилахъ на голигѣ дъски дюшека и юргана, натрупвахъ отгоре, колкото дрехи имахъ, сгушвахъ се, зъзнѣхъ и често плачехъ отъ студъ; късно заспивахъ, а рано ученичкитѣ ми ме събуждаха: скоквахъ, прибирахъ дрехитѣ и постелкитѣ си, навличахъ фуста, надъ нея басмяна роклич-

ка и една връхна дреха безъ подплата и посрещяхъ радостно ученичкитѣ си, които въ единъ гласъ ми извикваха: „Добро утро, учителко!“ Едни ме прегръщаха, други цѣлуваха ржцетѣ и азъ хвърчехъ отъ радостъ предъ чистата любовъ на тия деца къмъ менъ, която бѣхъ сжщо така още дете!“ При хубаво време изваждала децата на полето, дете прекарвали въ пѣсни и игри. Обикновено следъ обѣдъ ги обучавала по българска история.

Наближила зимата: топливо нѣмало, ученичкитѣ почнали да се простудяватъ и поболяватъ; поради това учителката побързла да направи полугодишенъ изпитъ: поканила съ билети всички видни граждани; училището се препълнило; всички стояли прави, понеже нѣмало ни чинове, ни столове; въ срѣдата била поставена маса, на която по редъ се качвали ученичкитѣ, които трѣбвало да бждатъ изпитани. Като свършила съ българскитѣ, учителката повикала едно влахинче, което почнало да чете чисто, ясно и съ високъ гласъ по влашки; публиката се очудила; нѣкой измежду нея захълцалъ и заридалъ — това билъ най-богатиятъ цинцаринъ, 70—80 год. старецъ; той едва си пробивилъ пжтъ къмъ масата и като доближалъ учителката, казалъ ѝ: „Даскала, ясъ денеска се роди фъ, оти си го чухъ язикотъ; сега и да умрамъ, не жалямъ“; извадилъ златния си часовникъ и го подарилъ на учителката. Бацитѣ на влашкитѣ ученички доволни отъ успѣха на децата си, се отказали отъ гръцката патриаршия. Изпитътъ се завършилъ при голѣмо задоволство отъ страна на всички граждани. Само учителката останала пакъ самъ-сама да се бори съ студа и нѣмотията: студътъ ставалъ все по-лютъ, ученичкитѣ намалявали и учителката едва успѣла да уведоми майка си въ Охридъ за тежкото си положение.

(Следва).

ИЗЪ СПОМЕНИТЪ НА ДВЕ УЧИТЕЛКИ ВЪ МАКЕДОНИЯ¹

Отъ В. Думевъ.

V.

Това било на 21 декемврий. Майка ѝ тръгнала за Битоля, но къмъ мѣстността „Гявато“ измръзнала и едва била съживѣна въ близката кула (стражарница). Щомъ пристигнала въ Битоля, явила се предъ настоятелитѣ, които ѝ заявили, че били заети съ други работи, та не могли да подържатъ девическото училище. Тя имъ напомнила за изпращанитѣ отъ Тошкова пари, но ѝ отговорили, че тя нѣма право да се мѣси въ смѣткитѣ имъ. Баба Недѣля взела момичето си и се върнала съ него въ Охридъ. Следъ три месеца Станислава се обърнала съ писмо до Битолскитѣ настоятели и ги питала, дали не сж съгласни да се отвори девическото училище, и тѣ ѝ отговорили, че имали други разправи въ Битоля.

Баба Недѣля направила полугодишенъ изпитъ въ Охридъ; на изпита били изложени и нѣколко ржкодѣлия, изработени отъ ученичкитѣ. Настоятелитѣ решили да ги подарятъ на каймакамина, като стойността имъ — 450 гроша — изплатятъ на ученичкитѣ; отпосле обаче не сторили това, и баба Недѣля „волею-неволею“ ги изплатила отъ оскжднитѣ си срѣдства.

До като стопанинътъ на девическото училище билъ въ обтегнати отношения съ владиката, учителитѣ живѣли спокойно, но, когато владиката се сдобрилъ съ домовладиката, сестриното момиче на когото отървалъ отъ потурчване, почналъ да прави на учителкитѣ голѣми главоболия: децата му почнали да чупятъ стъклата по прозорцитѣ на училището, а

¹ Вж. Мак. Прегледъ, кн. II. *ин. 3, 1925*

самъ той постоянно навиквалъ учителкитѣ за най-дребни нѣща. Владиката употрѣбявалъ всички срѣдства, за да затвори училището. Между малкитѣ ученички имало около 20, на които баба Недѣля преподавала само ржкодѣлие — по желанието на родителитѣ имъ; тѣхъ отдѣлила въ една стая на долния етажъ на училището; единъ день осемгодишното момче на домакина, въ отсъствие на баба Недѣля, поискало да влѣзе въ тая стая; ученичкитѣ не му отворили; то се оплакало на баща си, който дошелъ предъ вратата, ритналъ я нѣколко пжти, и тя се откъртила и паднала върху гергефа на една ученичка. Разяренъ, бащата на момчето влѣзълъ въ стаята, грабналъ мангала и го хвърлилъ на двора, а ученичкитѣ оскърбилъ съ най-грозни псувни. Когато се върнала учителката, заварила ученичкитѣ много изплашени. И наистина, децата не се върнали вече въ училище. Следъ десетина дена стопанинътъ заявилъ на баба Недѣля да си търси друга кжщца за училище. Тя му посочила настоятелитѣ, но той сурово ѝ отвърналъ: „Тебе думамъ да излѣзешъ отъ кжщтата ми съ тоя орлякъ; азъ съмъ пазарилъ 50 момичета, а не 200, що си ги довлѣкла; ще ми съборятъ кжщтата. Давамъ ти три дни „мувлетъ“, а после ке фърлямъ всичко“. Баба Недѣля потърсила защита у настоятелитѣ, но тѣ повдигнали рамене. На третия день стопанинътъ почналъ да хвърля презъ прозорцитѣ училищнитѣ вещи. Баба Недѣля и дъщеря ѝ пренесли всичко у съседитѣ, а тѣ се прибрали въ кжщтата на вдовицата Чобанъ Ставровица — временно. Следъ дълги настоявания на баба Недѣля, настоятелитѣ ѝ посочили праздното гръцко училище, въ горния етажъ на който пренесла училищнитѣ вещи. Скоро училището се изпълнило съ ученички; но гъркоманитѣ българи, карани отъ гръцкия владика, условили Савина за гръцки учителъ; той дошелъ съ 12 ученика и почналъ да изхвърля ржкодѣлията на ученичкитѣ. Още отъ първия день ученицитѣ на Савина почнали да правятъ пакости на ученичкитѣ: кжсали имъ книгитѣ, биели ги, хвърляли камъни и др. Настоятелитѣ, които баба Недѣля молила да назначатъ единъ слуга-пазачъ на ученичкитѣ, мълчали отъ страхъ да не паднатъ подъ гнѣва на владиката.

Баба Недѣля се подпомагала въ работата си и отъ щерка си Станислава. Единъ день Савинъ и единъ владишки слуга дошли въ училището, блъснали вратата и извикали:

„Хей, балкана ли искате да доведемъ тука? Тукъ е Дебъръ, разбирате ли?“ Баба Недѣля му възразила: „Ами тая сабя отъ Гиритъ ли я имате Вие? Изхаби се пущината!“ Савинъ излѣзълъ, но не се отчаялъ: на другия день той дошелъ рано въ училище, изпждилъ момичетата, послалъ рогозки и широко-широко наредилъ своитѣ 12 ученици — гръкоманчета; всички други деца посещавали българското училище, ржководено отъ г. Д. Узуновъ. Като заварила това положение, баба Недѣля и дъщеря ѝ изхвърлили рогозкитѣ, а баба Недѣля грабнала една линия и почнала да гони ученицитѣ на Савина. Тѣ избѣгали. Савинъ се явилъ предъ владиката Милетий, който изпратилъ попъ Стефана да сѣди учителитѣ. По тоя поводъ училището било пренесено въ Кецкаровата кжща. Така настѣпило спокойствие.

И въ Охридъ настоятелитѣ не плащали заплатата на баба Недѣля, и тя преживѣвала мжно и съ крайна икономия. Срещу Великдень ѝ отпуснали 20 гроша. Три месеца живѣла съ дъщеря си въ кжщата на Чобанъ Ставревица. Най-после настоятелството имъ дало една стая; презъ деня пренесли дрехитѣ си, а вечеръта баба Недѣля се запжтила за новата си квартира; но срещналъ я учителтъ г. Д. Узуновъ и казалъ ѝ, че кжщата ѝ била запечатана отъ властѣта. Останала на улицата, баба Недѣля изпаднала въ отчаяние; но по едно време отъ близка една порта се показалъ Кр. Терзиянъ и я заразпиталъ: „кжде е Славка?“ — „не зная“, отговорила почти съ плачъ баба Недѣля. Терзияновъ я прибралъ въ кжщата си и я успокоилъ. Дъщеря ѝ пкъ, като видѣла запечатана вратата, върнала се съ ученичката, която я придружавала и спала у нея. Останали да живѣятъ у Терзиянови.

Наближавалъ празникътъ Св. Кирилъ и Методий. Баба Недѣля помолила настоятелството да помогне, за да се отпразнува тоя день по-тържествено. Единъ отъ настоятелитѣ, Антонъ Митаковъ, изказалъ опасение да не стане това тържество причина, за да се закрие училището. Заедно съ учителя Константина баба Недѣля отишла при архиерейския намѣстникъ попъ Христо и го попитали, какво мисли по предстоящия празникъ. Той имъ отговорилъ, че нищо не ще прави, както не сж правили никоя година. „Ами голѣма ра-

бота ли е да светите вода и да получите 500 гроша?“ казала баба Недѣля.

— Какъ ще взема тия пари?

— Ето какъ: баба попадия ще нашари една тепсия коливо и ще я донесе въ черква. Презъ време на литургията ще извадите дискосъ: ние ще пуснемъ бѣло меджидие, други — половина, трети — четвъртъ и т. н.

— Дали не трѣбва да се каже на владиката?

— Защо ще досаждаме на владиката за единъ водосветъ. Той ще остане доволенъ, като чуе, че сме поставили единъ хубавъ вѣнецъ на портрета му.

Дѣдо попъ се убедилъ. Учителитѣ приготвили вѣнци и за Кошишкото училище. Много любопитни се трупали да гледатъ пригответленията. Еснафитѣ решили молебенътъ да стане въ черквата Св. Врачъ. Владиката обаче научилъ, заплатилъ на свещеницитѣ обещаното отъ еснафитѣ възнаграждение и запретилъ имъ да извършатъ молебена.

Заранъта учителитѣ повели ученицитѣ и ученичкитѣ въ черква. Псалтътъ Миле поръсилъ съ босилкова китка стенитъ на училището и пѣлъ: „До година по-велико. Народъ да е живъ. Любовта, която ни е дадена отъ Бога, до вѣка да сжществува, и народната воля да се изпълни“. Цѣлиятъ народъ грѣмогласно викалъ: „Аминъ“. Дѣцата изпѣли нѣколко пѣсни, и народътъ се разотишълъ доволенъ. Ученицитѣ и ученичкитѣ на групи трѣгнаха да поздравляватъ гражданитѣ съ празника. Иванъ Паунчевъ приготвилъ обѣдъ за 30 души: учителитѣ, настоятелитѣ и по-виднитѣ граждани. Следъ обѣдъ народътъ, ученицитѣ и ученичкитѣ излѣзли при Джеблядинъ беговитѣ конаци. Тоя бегъ билъ като князь на Охридъ отъ преди единъ вѣкъ, и независѣлъ отъ султана; той вършелъ голѣми изстѣпления; поради това Султанътъ изпратилъ свои хора, които го убили, а сарайтъ му изгорили. Само отъ тъмницитѣ му останали останки съ широки зидове, съ желѣзни врати и малки прозорчета. Стари хора казвали, че подъ конака имало скривалище за богатствата на бега; дюлгеритѣ, които градили това скривалище, били поугбени. Въ тѣзи тъмници Джеблядинъ бегъ затварялъ всички християни, които не вървѣли по волята му. По едно време се явили харамии, които пакостили на бега; събрали се тогава всички бегове и християни и молили Джеблядина да постави за гла-

ватаръ на хората християнинъ, за да излови харамитѣ. Затова се пѣла тогава следната пѣсенъ:

„Собрани ми се собрали
Охридскитѣ бегове
Съ бугарскитѣ кметове.
При Джелидинъ бега отишли,
На Джелидинъ бега казваха:
„Джелидинъ бего господарь,
Дали ти дава китапотъ

Гяюръ билюкбаша да бидитѣ,
Арамии да ти излови,
Раята да ти избави
Отъ тия пусти кръвници!
Дей-гиди Кузманъ Караманъ,
Джелидинъ беговъ капиданъ!“
и пр.

Следъ нѣколко дни дошли отъ Солунъ Акифъ паша, а отъ Битоля Расимъ паша и моавинътъ Костаки ефенди. Следниятъ день билъ празникъ—Св. Константинъ и Елена. По наредба на настоятелството, следъ черковния отпускъ учителитѣ завели ученицитѣ и ученичкитѣ въ конака, за да честитятъ имения день на Костаки ефенди. Вмѣсто да имъ благодари, Костаки взелъ да ги сжди, че отворили този день училището, понеже празникътъ билъ гръцки. „Не знаемъ, дали царъ Костадинъ билъ гръкъ“, отговорили учителитѣ и си отишли. На другия день Костаки съ юзбашията и единъ стражаръ отишелъ въ училището, прегледалъ учебницитѣ на ученицитѣ и книгитѣ на учителитѣ и се върналъ въ конака. Следъ малко, обаче другъ стражаръ извикалъ баба Недѣля въ конака. Тукъ Костаки по византийски предразположилъ баба Недѣля къмъ откровеностъ, но, като се убѣдилъ, че тя е по-стара отъ него, задалъ ѝ направо въпроса: „До тебе дошли книги, които носили заглавие народностъ; тѣ били изпратени отъ Русия; ти си ги давала на младежитѣ. Ние не те обвиняваме, защото така ти е заповѣдано. Ако признаешъ това, нишанъ отъ царя ще имашъ“.

— Ефенди, отговорила Недѣля, съвестъта не ми позволява да лъжа, за да взема нишанъ: книги, за които ме питате, не съмъ получила.

— Откъде ти иде заплата? Отъ Русия ли?

— Не, отъ Охридската община получавамъ заплата.

Следъ тоя разпитъ баба Недѣля била затворена въ една стая на конака, а Костаки повикалъ и настоятелитѣ на разпитъ. Следъ два часа баба Недѣля била изведена на двора предъ Костаки. На страна стояли настоятелитѣ, а до Коста-

ки — юзбашията, две лица на владиката и нѣколко други хора. Костаки се обърналъ къмъ баба Недѣля съ думитѣ: „Върви право въ стаята си!“ Тя трѣгнала, но, като се обърнала, забелѣзала, че Костаки я следва съ цѣлата си свита. Помислила, че иде да ѝ се извини, но Костаки следвалъ полека следъ нея. Баба Недѣля влѣзла въ кѣщи, а следъ нея и Костаки съ хората си. Почналъ се обискъ. Костаки забелѣзалъ една черковна книга и извикалъ: „Ето тая книга е печатана въ Русия!“ Баба Недѣля му обяснила, че всички книги се печататъ въ Русия. Обискътъ свършилъ безъ успѣхъ. Тогава Костаки почналъ да ласкае баба Недѣля: „Много малко заплата Ви плащатъ; Вие заслужавате много по-голъма“. Тя му отговорила, че е доволна и отъ тая скромна заплата. Костаки повторно я попиталъ: „Но какво искате Вие българитѣ? Царъ ли?“

— Ние искаме свои черковни пастири, които да не ни клеветятъ, както владиката Милетий искаше да стори спрямо една жена. Ако бѣхъ гъркиня, щѣхте ли да претръсвате кѣщата ми?

— Ние изпълняваме длъжностъ, затова не трѣбва да ни се сърдишъ, — отговорилъ ѝ Костаки.

Обискътъ продължилъ у настоятеля Якимъ Сапунджиевъ и у учителя Д. Узуновъ: търсили бунтовни книжа, но не намѣрили.

Отъ силни душевни вълнения баба Недѣля заболѣла и почнала дѣ храчи кръвь. Понеже Охридскиятъ докторъ билъ приятель на владиката, тя се бояла да иска помощъ отъ него; затова заминала за Битоля, гдето лѣкаритѣ ѝ помогнали. Тамъ тя се срещнала съ общинаритѣ, но тѣ се показали все така равнодушни къмъ учебното дѣло. Понеже запазила контракта, съ който Битолци се обвързали спрямо дъщеря ѝ, тя настояла, и тѣ се съгласили да потърсятъ кѣща за училище. Баба Недѣля намѣрила такава у Гена Икономова (баща ѝ билъ Софиянецъ, избѣгалъ презъ Кърджалийското размирие въ София) и отворила училището, въ което се събрали 114 ученички. После изпратила сина си Еремия, който довелъ сестра си отъ Охридъ. Понеже ученичкитѣ били много, и по предложение на Н. Робевъ, баба Недѣля изпратила отъ Охридъ Анастасия Терзиянова, най-подготвена отъ ученичкитѣ ѝ. Станислава платила отъ своята заплата на Тер-

зияновѣ, но Н. Робевъ не устоялъ на думата си и не платилъ нищо за последната.

Станислава получила отъ майка си писмо, че гъркоманитѣ въ Охридъ подкупили стопанина на училището, и то било премѣстено въ друго, благодарение на Антонъ Митаконъ. За щастие, единъ Охридянинъ въ Бѣлградъ подарилъ кжщата си на черквата въ Охридъ и тая кжща послужила за училище.

Следъ изпита баба Недѣля прочела въ в. „Македония“, че Охридското настоятелство търси учителка. Споредъ контракта настоятелството било длъжно да я предупреди три месеци по-рано. Но тя се приготвила за пжтъ; настоятелитѣ обаче ѝ предложили да остане и за следната година. П. Шапкаревъ предложилъ да се впише въ контракта, че ако учителката напусне предвреме, да плати 1000 гроша глоба. Къмъ заплатата ѝ придали 300 гр., и баба Недѣля се съгласила.

Презъ тази, 1870 година излъзълъ царски ферманъ за независимо българско духовенство. Тоя ферманъ се очаквалъ въ Охридъ като Месия и билъ прочетенъ най-тържествено въ черква отъ Д. Узуновъ. Тъкмо, когато той извикалъ, че Негово В. Султанътъ чрезъ своя ферманъ подарява независимостта на българското духовенство, свещеникътъ Стефанъ, владишки агентъ, се провикналъ отъ олтаря: „Лайна Ви подари царътъ!“ Д. Узуновъ продължавалъ да говори, попъ Стефанъ отъ олтаря сжщо не спиралъ да вика противъ него; настѣпилъ смуть, народътъ се спусналъ къмъ олтаря, но синоветѣ и привърженицитѣ на попъ Стефанъ се изпречили и се закарвали, че ще повикатъ Дебранецъ Бекиръ-ага, а баба Недѣля, Д. Узуновъ настоятелитѣ, народътъ и учацитѣ се се отправили за конака. Юзбашията пресрещналъ попъ Стефана и синоветѣ му и ги попиталъ за станалото; попътъ казалъ, че Д. Узуновъ челъ нѣкаква яланъ книга. Юзбашията заповѣдалъ да се арестуватъ българитѣ. Д. Мустревъ приближилъ баба Недѣля и казалъ ѝ да се скрие, защото Дебрани я търсили да я убиятъ. Гъркоманитѣ наклеветили Н. Размовъ, че говорилъ противъ пашата, а владиката обвинилъ Гр. Пърличевъ, че ималъ връзки съ сестриника си, който билъ бунтовникъ въ Влашко. Пашата, който билъ подкупенъ отъ гърцитѣ, заловилъ Пърличева, сестра му и по-малкия ѝ синъ, оковалъ ги и ги хвърлилъ въ затвора. Следъ дълги истиндаци, придружавани съ бой, арестува-

нитѣ вързани били изпратени въ Дебъръ. Следъ 15 дена билъ заловенъ и братътъ на Пърличева, окованъ, изтезаванъ и пратенъ сжщо въ Дебъръ. Гъркоманитѣ тържествували, а българитѣ се оплакали на пашата. Баба Недѣля, съветвала да се събератъ пари и подаръци за затворенитѣ. Събрали и ги дали на пашата, и той върналъ заточенитѣ въ Дебъръ.

Следъ изпита баба Недѣля заминала за Битоля. Тая година Станислава, дъщеря ѝ, прекарала въ Битоля не по-леко отъ майка си въ Охридъ: обучавала 140 ученички; заплатата ѝ плащали нередовно, а гъркоманитѣ ѝ причинявали голѣми терзания. При хубаво време всѣка срѣда следъ обѣдъ извеждала ученичкитѣ си на полето при „Кисела вода“ и тамъ имъ преподавала българска история; но гъркоманитѣ деца и по-възрастни дори ги следили и хвърляли по-тѣхъ камъни и калъ; сжщо правѣли и когато ученичкитѣ минавали изъ улицитѣ. Това я накарало да спре разходкитѣ. Но нѣщо по-лошо: гъркоманитѣ подкупили нѣкои отъ общинаритѣ да ѝ условятъ за помощница една учителка сръбкиня, при която отишли само 20 ученички; тя не успѣла, но половината отъ заплатата на Станислава била дадена на тази учителка. Сръбкинята учителка съскала гъркоманчетата, които не ѝ давали мира: зимно време, едно гъркоманче, замѣрило съ снѣжна топка по-главата, и Станислава паднала въ несвѣсть; когато се свѣстила, намѣрила се въ близка една кжща, гдето ѝ помогнали. Пъкъ и средствата ѝ били съвсемъ оскждни. Единъ день Д-ръ Пжтелелеевъ я запиталъ: „Станиславо, отдавна не сме ти дали пари: съ що живѣешъ?“ — „Ехъ, изплета нѣкоя тантела, или шевица, продамъ ги за 1—2 бешлика и така прекарвамъ.“ Докторътъ ѝ далъ едно бѣло меджидие и си отишелъ; Станислава забелѣзала сълзи на очитѣ му. Съ тия пари тя си купила еминии (обуца), понеже обувкитѣ ѝ били толкова кърпени, че не могла вече да ги носи. Въ края на учебната година направила „чудесни изпитъ“. Дошла и майка ѝ отъ Охридъ. Станислава изплакала предъ нея теглилата си, и въ такова настроение решили да заминатъ за Пловдивъ.

VI.

На пжтъ за тоя градъ тѣ спрѣли въ Велесъ: първенцитѣ ги задържали нѣколко дена на гости и предложили имъ да останатъ за учителки; поднесли имъ и контрактъ за три години срѣшу 30 хиляди гроша. Подписали контракта и останали. Станислава останала за учителка въ „Спротива“ т. е. въ махалата отъ дѣсниа брѣгъ на Вардара, а майка ѝ — въ махалата „Бързорѣкъ“. Квартира имъ дали въ Митрополията. Записали се по 100-тина ученички при дветѣ учителки. Въ Велесъ основали и женско дружество и държали сказки. Отъ членски вноски били събрани 2000 гр. Но и тукъ се натъкнали на пречки: предъ Станислава учителствувала въ това училище нѣкоя сръбкиня; срещу влиянието, което указала върху нѣкои слаби души, Станислава трѣбвало да действува съ средствата на историята.

Къмъ края на м. ноемврий пристигналъ въ Велесъ пратеникъ на В. Левски съ писмо отъ Централния комитетъ и съ поржчка до учителкитѣ да ушиятъ знаме по моделъ, който пратеникътъ имъ далъ. Пратеникътъ билъ Карловецътъ п. Константиновъ. Куфарътъ му останалъ у баба Недѣля и покъсно предаденъ на Народния музей въ София. Учителкитѣ съ сърце се заели съ изработването на знамето, което трѣбвало да свършатъ за 2 мѣсеца. Левътъ билъ ушитъ съ жълто-червена коприна, а надъ главата му били извезени думитѣ „Свобода или Смъртъ“, а отдолу — думитѣ „Станете да Ви освободя“. Знамето не било още довършено, когато властта се е явила да обискира квартирата на учителкитѣ. Сега тѣ живѣли въ кжщата на Георги Колевъ, понеже митрополията взели за училище. Билъ сжботенъ день: домакинътъ запѣхтѣнъ имъ съобщилъ, че Зафираки бей, членъ въ сжда, ги е предалъ и че юзбашията идвалъ съ трима стражари. Учителкитѣ смъкнали знамето отъ гергефа и го натъкмили на единъ портретъ като предварително изрѣзали буквитѣ; писмата отъ Левски съ една пѣснопойка пѣхнали въ едни обуца. При тѣхъ била приятелката имъ К. Крепиева. Като стъкмили всичко, седнали ужъ да четатъ. Скоро се чулъ тропотъ по стълбата; вратата се блѣснала, и въ стаята се изпречилъ юзбашията съ думитѣ „никой да не мърда!“ Стражаритѣ отворили долапитѣ и почнали да тарашуватъ; разпрали възглавницитѣ и разхвърлили вещитѣ; гледали нагоре въ оджака, но нищо не намѣрили.

Станислава се вдървила и не смѣла да погледне „щивала“ съ писмата. По едно време юзбашията турилъ ржцѣ на кръста и казалъ имъ: „Ей ходжи, кжде скрихте байрака, що шиехте?“ Учителкитѣ въ единъ гласъ му отговорили, че това ще е нѣкоя клевета: тѣ шили, но портретъ на куче и посочили на стената. Юзбашията погледналъ извезения левъ, провѣрилъ спокойното държане на учителкитѣ, погледналъ още еднажъ мнимото куче, поклатилъ глава и казалъ на стражаритѣ: „Чиканизъ дишари!“ (излѣзте вѣнъ). Но Зафираки бей настоялъ на своето и казалъ на пашата, че учителкитѣ подтиквали младежитѣ къмъ въстание. Вѣрното било, че тѣ действително всѣка вечеръ отивали въ кжщата на Георги Копандовъ, гдето се събирали младежитѣ, чели писмата отъ Ц. К. и пѣли бунтовни пѣсни. Самъ домакинътъ ходилъ въ Битоля съ писмо до руския консулъ Якобовскій, отъ когото просѣли помощъ, за да се въоржжатъ нѣколко момчета и да се изпратятъ въ Балкана. Консултътъ посвѣтвалъ да мируватъ, защото не било време за въстание. Това било на 1871. Зафираки бей настоявалъ да се затворятъ училищата и успѣлъ. Тогава еснафитѣ се опълчили срещу чорбаджиитѣ и поискали смѣтка за училищнитѣ средства, събирани отъ народа. Зафираки бей взелъ страната на чорбаджиитѣ и накаралъ властѣта да запрети всѣко събрание на еснафитѣ, а баба Недѣля била изпратена на сждъ въ Битоля и оттамъ въ Солунъ, кждето отишла и дъщеря ѝ Станислава. Тукъ баба Недѣля била освободена.

VII.

На следната 1872 г. Станислава Караиванова е учителка въ г. Воденъ. На пжтъ за тоя градъ срещнали я Воденскитѣ търговци Нуши Кировъ и Пет. Стоянчевъ: „Е даскала, майка ти остана въ Солунъ да сѣе бугария!“ казали ѝ тѣ, а тя отвърнала: „Богъ на времето посѣ и благослови тоя олтарь чрезъ светитѣ братя Кирилъ и Методий, които просвѣтиха цѣлия славянски родъ; но неприятели посѣха много плѣвели между хубавата пшеница: ето ние съ майка ми сме едни малки работници, които Богъ ни праща да оплѣвимъ нивата му.“

— Сжде тука не ке расте тая китка — казалъ Нуши.

— Ние не се дѣлиме отъ Мегали иклишия—прибавилъ Стоянчевъ.

— Но българитѣ не можаха да се смѣстятъ въ тая Мегали иклишия, та си изпросиха своя черква, и султанътъ имъ я подари съ фермана си — отговорила Станислава.

— Българи въ Воденъ има много малко — казалъ Нуши.

— Ами вие не сте ли българи и не въставате ли противъ еднокръвнитѣ си братя съ тази ваша гъркомания? Отде сте взели езика си, на който се говори въ цѣла Македония?

— А ке речишъ, оти и турцитѣ, що сборувагъ бугарски, сж бугари? — продължилъ Нуши.

— Ахъ, братя, преди 200 години Мегленци, Тиквешани и Родопци бѣха българи християни, но ги потурчиха насила. Така стана и съ васъ: вие сте чисти българи, но патриаршията и владицитѣ ви заблудиха, и сега презирате сжщитѣ си братя!“ — обяснила учителката.

— Не — отговорили гъркоманитѣ отъ Воденъ, ние говориме български, но сме гърци. Ето какъ станало това: въ старо време гърцитѣ се били съ варваритѣ и били надвити; варваритѣ завзели цѣла Македония и заплашили народа да не зборува по грѣцки, оти ки имъ го сѣчатъ изикотъ. Ето и Александъръ Македонски се училъ и говорилъ по грѣцки, а само кога се разлютвагъ псувагъ на майчиния си езикъ — продължилъ Нуши.

— Значи, и царъ Александъръ не билъ грѣкъ, както и вие не сте гърци. Не варваритѣ — българитѣ — заплашили гърцитѣ да имъ сѣкатъ езика, а гърцитѣ отъ вѣкове се мжчатъ да промѣнятъ езика на народа и ето, вижте, не сж успѣли дори и спрямо тия, които като васъ сж се заблудили и завлѣкли по грѣцкото. — Застигнали ги пжтници, и Станислава прекратила разговора.

Вечеръта тя стигнала въ Воденъ и отседнала у най-голѣмия Воденски родолюбецъ, Георги Гоговъ. Той я настанилъ въ кжщата си и я гледалъ като своя дъщеря. Още на заранъта Г. Гоговъ свикалъ първенцитѣ на общинско заседание и назначилъ Станислава за писарка. Следъ едни седмица се открило първото българско дѣв. училище въ Воденъ, въ кжщата на Г. Гоговъ съ 117 ученички. Отъ Цариградъ пристигналъ учителтъ Д. Македонски и открилъ, пакъ въ кжщата на Г. Гоговъ, и мжжкото училище съ 90 ученика.

Въ Воденъ имало много гъркомани; тѣ имали мжжко и дѣв. училище. Като се открили българскитѣ училища, гърко-

манитѣ почнали да интригуватъ предъ властѣта: наклеветали Д. Македонски, че билъ комита и че готвѣлъ въстание, и каймакамътъ го интерниралъ на седмия день отъ учителствуването му. Децата прибрала Станислава. Следъ две седмици пристигналъ учителътъ Трѣпко Ивановъ, когото постигнала сжщата участъ следъ едномесечно учителствование. Свещеникъ п. Туши не знаелъ да чете български, затова Станислава му преписвала евангелието съ грѣцки букви. Черкуването ставало въ градината на Гогова, дето съ килими заградили единъ жгълъ. Тълкуването на евангелието извършвала учителката по Неофита Рилски. Въ Воденъ Станислава научила и грѣцки отъ жената на Г. Гоговъ, която била гъркиня отъ Сѣръ и внучка на патриархъ Иоакима, следъ смъртъта на когото тя и братъ ѝ Димитраки си раздѣлили по една паница бисери, златни прибори за сладко, сребърни сервизи за трапеза, златни гривни съ по три голѣми брилянта, кръстъ „енголпионъ“, съ който е служилъ патриархътъ, другъ помалкъ съ 9 брилянта, много прѣстени, между които и голѣмиятъ патриаршески съ по единъ фасулообразенъ отъ дветѣ страни изумрудъ, а въ срѣдата съ голѣмъ колко лѣшникъ брилянть; покщнина и мека мебелъ. Самъ Г. Гоговъ билъ богатъ човѣкъ, притежавалъ фабрика за коприна, въ съдружие съ нѣкой швейцарець. Г-жа Гогова съ мжжа си приказвала по грѣцки, а вънъ — по български. Тя била благородна и благоразумна жена, която държала страната на мжжа си — българѣла се. Писмениа грѣцки езикъ Станислава научила отъ грѣцката учителка, съ която се уговорила срещу български, но гъркината се отказала отъ последния: „До като имаме бѣлъ хлѣбъ, не ми трѣбва черниятъ!“ Обидила се българката, но оставила гъркинята да се храни съ фанатизма и използувала уроцитѣ ѝ.

Трети учителъ дошелъ — дяконъ Агапий Войновъ, но следъ петъ седмици и него интернирали посредъ нощъ. И учителитѣ живѣли въ кжщата на Гогова. Тука станувалъ и архим. Павелъ Божигробски. Зиме черкували се въ долния етажъ — салона — на фабриката. Салонътъ билъ приспособенъ съ килими за черква. Много народъ се събиралъ и до сълзи се радвали, че доживѣли да видятъ българско духовенство и да слушатъ служба на български езикъ. Въ тая черква за пръвъ пжтъ Воденци отпразнували Св. Кирилъ и Методий.
